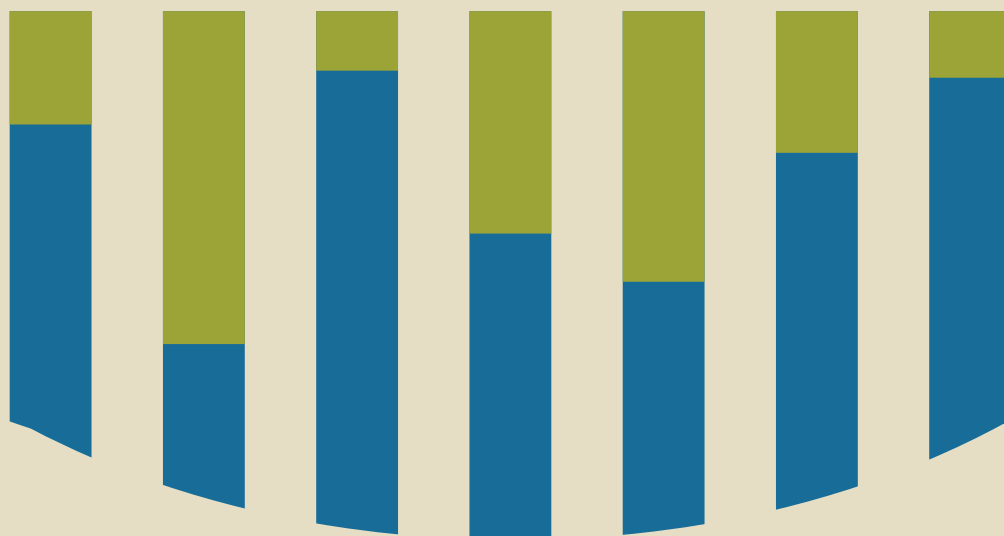

יהודים ישראלים - דיוקן

אמונות, שמירת מסורת וערכים של יהודים בישראל, 2009

תקציר

ראש צוות המחקר: אשר אריאן (ז"ל)

ניתוח הנתונים וכתיבה: איילה קיסר-שוגרמן

מרכז גוטמן לסקרים, המכון הישראלי לדמוקרטיה
עבור קרן אבי חי ישראל

יהודים ישראלים - דיוקן

אמונות, שמירת מסורת וערכים של יהודים בישראל, 2009

תקציר

ראש צוות המחקר: אשר אריאן (ז"ל)

ניתוח הנתונים וכתובה: איילה קיסר-שוגרמן

איסוף הנתונים וניתוחים סטטיסטיים: דרור וולטר,
דליה שינדליון, שאול שלפק

ריכוז אקדמי: תמר הרמן, רפאל ונטורה

A Portrait of Israeli Jews

Beliefs, Observance, and Values of Israeli Jews, 2009, Abstract

Research Team Leader: Asher Arian (z"l)

Data Analysis and Report: Ayala Keissar-Sugarmen

עריכת הטקסט: נועם לסטר
עבודת השדה: מכון יצחק דיין
עיצוב וסדר: סטפני ורותי עיצוב
הדפסה: אופסט נתן שלמה בע"מ, ירושלים

מסת"ב: 978-965-519-104-2 ISBN

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר) ולקרן אבי חי ישראל (ע"ר), תשע"ב
Copyright © 2011 by The Israel Democracy Institute and The AVI CHAI Israel Foundation

הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה:

טל': 02-5300867, 1-800-20-2222; פקס: 02-5300800

דוא"ל: orders@idi.org.il

אתר האינטרנט: www.idi.org.il

מען למכתבים: ת"ד 4482, ירושלים 91044

קרן אבי חי ישראל:

טל': 02-6215330, פקס: 02-6215331

דוא"ל: office@avichai.org.il

אתר האינטרנט: www.avichai.org.il

רח' המלך ג'ורג' 44, ירושלים 94262

מען למכתבים: ת"ד 7617, ירושלים 91076

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי, לא מפלגתי, הממוקם בתפר שבין האקדמיה לפוליטיקה. המכון עוסק בתכנון מדיניות ובעיצוב רפורמות בממשל, במנהל הציבורי ובמוסדות הדמוקרטיה.

בתכניותיו ובמפעליו המכון חותר לחזק את מוסדות הדמוקרטיה המתהווה בישראל ולגבש את ערכיה. בהמשך לעבודת מחקר מעמיקה הוא מגיש המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפול חזון ארוך טווח של משטר דמוקרטי יציב, המותאם למבנה, לערכים ולנורמות של החברה הישראלית. המכון שואף לקדם בישראל שיח ציבורי בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות, לשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, לספק מידע ולהציג מחקר משווה.

החוקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה הם אנשי אקדמיה, והם מובילים פרויקטים במגוון תחומים של החברה והמשטר בישראל. מחלקת ההוצאה לאור של המכון מפיקה, משווקת ומפיצה את פירות עבודתם בכמה סדרות: ספרים, מחקרי מדיניות, מדד הדמוקרטיה, פורום קיסריה ודברי ימי עיון.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא זוכה פרס ישראל לשנת תשס"ט על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

מרכז גוטמן לסקרים הוקם במתכונתו הנוכחית במכון הישראלי לדמוקרטיה בשנת 1998, עם מעבר מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי למכון הישראלי לדמוקרטיה. המכון המקורי הוקם בשנת 1949 על ידי פרופ' אליהו (לואי) גוטמן כמרכז חלוצי למחקר דעת קהל וקידום מתודולוגיה במדעי החברה. יעדו של מרכז גוטמן הוא להעשיר את הדיון הציבורי בסוגיות מדיניות ציבורית באמצעות מידע השאוב מבסיסי הנתונים של המרכז ומסקרי דעת הקהל המתבצעים על ידי המרכז.

קרן אבי חי ישראל היא קרן פרטית שנוסדה בשנת 1984 ופועלת בישראל, בצפון אמריקה ובמדינות ברית המועצות לשעבר. בעודה מחויבת להמשכיותם של עם ישראל והיהדות ולמרכזיותה של מדינת ישראל בחיי העם היהודי מציבה הקרן שני יעדים מרכזיים:

- עידוד וטיפול יחסי הבנה, רגישות וזיקה הדדית בין יהודים מכל הזרמים והגישות למסורת.
- טיפוח הזיקה למסורת בקרב כל חלקי העם ועידוד ההבנה וההערכה למורשת היהודית ולתרבותה, לדיניה, למנהגיה ולערכיה.

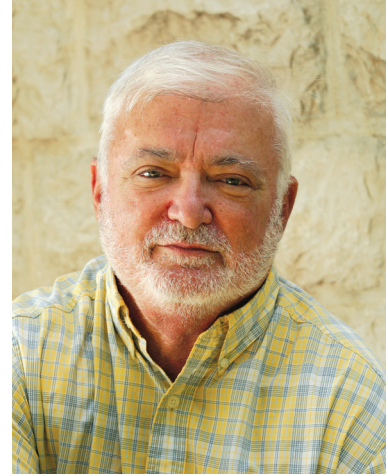
הקרן יוזמת ומממנת, בשיתוף עם גורמים שונים, תכניות מגוונות שמטרתן לקדם את היעדים האלה.

פרופ' אשר אריאן ז"ל (1938-2010)

פרופ' אשר אריאן היה מבכירי מדעני המדינה בארץ ומומחה בעל שם עולמי בנושאי בחירות וסקרי דעת קהל. הוא נולד בשנת 1938 בקליבלנד אוהיו שבארצות הברית ועלה לישראל בשנת 1966.

את עבודת הדוקטור שלו כתב פרופ' אריאן באוניברסיטה של מדינת מישיגן. בישראל הוא היה ממקימי החוג למדע המדינה באוניברסיטת תל אביב וראש החוג הראשון. בשנת 1977 נבחר לדיקן הפקולטה למדעי החברה ולאחר מכן הופקד על הקתדרה ע"ש רומולו בטנקור. בשנת 1979 היה אריאן חבר בקבוצה שכוננה את האגודה הישראלית למדע המדינה ואף נבחר לעמוד בראשה. בשנת 1986 הוא התמנה לפרופסור בכיר מן המניין בחוג למדע המדינה באוניברסיטה של העיר ניו יורק, ובראשית שנות התשעים הצטרף לחוג למדע המדינה באוניברסיטת חיפה, שם לימד עד לפרישתו לגמלאות.

בשנות פעילותו המחקרית הענפה פרסם פרופ' אריאן עשרות ספרים ומאמרים בענייני ממשל ומשטר, בחירות, דעת קהל והתנהגות פוליטית בישראל. שניים מהמפעלים העיקריים שהוביל היו סדרת הסקרים והספרים של הבחירות בישראל (הפרויקט הרב־שנתי הוותיק ביותר בחקר מדע המדינה בישראל, שאותו הוא ייסד עוד בשנת 1969) ופרויקט מדיניות הביטחון הלאומי ודעת הקהל של מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל אביב.

במכון הישראלי לדמוקרטיה היה פרופ' אריאן אחד העמיתים הבכירים הראשונים. במסגרת זו הוא יזם את שילובו של המכון למחקר חברתי שימושי ע"ש גוטמן במכון הישראלי לדמוקרטיה, וכמו כן כונן והנהיג את פרויקט מדד הדמוקרטיה, המציג הערכה שנתית של מצב הדמוקרטיה בישראל מנקודת מבט השוואתית, היסטורית ובינלאומית.

ביולי 2010 הלך פרופ' אשר אריאן לעולמו. הוא חסר לכולנו.

יהי זכרו ברוך.

תוכן העניינים

9	הקדמה
10	תמצית
11	עיקרי הממצאים
11	הגדרה עצמית של רמת דתיות ומידת השמירה על המסורת
12	אורחות חיים וקיום מנהגים יהודיים
17	אמונה דתית
18	דת ומסורת במרחב הציבורי
20	תפיסות בנוגע לחוק השבות ומיהו יהודי
22	תחושת שייכות וזהות אישית - ישראלית ויהודית
23	עמדות בעניין יחסי דתיים-חילונים
23	קשר בין ישראל לתפוצות
24	עמדות בעניין דמוקרטיה והקשר למסורת ודת
26	ביטויי דת ומסורת במגזרי אוכלוסייה בחברה הישראלית 2009
31	צוות המחקר

הקדמה

במחצית הראשונה של שנת 2009 ערך מרכז גוטמן שבמכון הישראלי לדמוקרטיה, עבור קרן אבי חי ישראל, סקר לבחינת דמותה היהודית של החברה הישראלית מן ההיבטים של רמת דתיות, אמונה, ערכים ומנהגי דת ומסורת. בנוסף התייחס הסקר לעמדות הציבור הישראלי היהודי כלפי הדת, המדינה והחיים הציבוריים, היחסים הבין-קבוצתיים בחברה הישראלית היהודית והיחס כלפי יהדות התפוצות.

סקר זה הוא בבחינת המשך לשני סקרים קודמים שנערכו בנושא זה בשנים 1991 ו-1999. שלושת הסקרים יוצרים רצף ייחודי בתחום חקר הדתיות היהודית והמסורת בישראל; החזרה ל"שדה", אגב שימוש בשאלונים דומים, מאפשרת אבחון מגמות בשני העשורים האחרונים בנושאים שנבדקו.

עבור כל אחד משלושת הסקרים נבנה מדגם המייצג את הציבור הישראלי היהודי הבוגר (מגיל 20 ומעלה) בכל אחת מהתקופות. כמו בסקרים הקודמים, בניית המדגם של 2009 נעשתה תוך מתן ייצוג הולם לקבוצות אוכלוסייה שונות בחברה היהודית הישראלית (על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה): קבוצות דתיות (חילונים, דתיים, מסורתיים וחרדים), קבוצות מוצא, מחוזות גיאוגרפיים בישראל וייצוג לעולים מחבר המדינות (מדינות שהיו בעבר חלק מברית המועצות) בהשוואה ליתר היהודים הישראלים. המדגם ב-2009 כלל בסך הכול 2,803 יהודים ישראלים. איסוף הנתונים נערך באמצעות ראיונות פנים אל פנים שהתבצעו בשתי שפות: עברית ורוסית, על פי שפת האם של המרואיינים.

בדוח זה מובאים עיקרי ממצאי הסקר של 2009 הנוגעים לכלל הציבור היהודי הישראלי הבוגר ולגוני הביניים המאפיינים את מגזריו השונים. הדוח מתייחס גם למגמות השינוי הבולטות המסתמנות בשני העשורים האחרונים.

הדוח המלא מופיע באתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה: www.idi.org.il ובאתר האינטרנט של קרן אבי חי ישראל: www.avichai.org.il.

תמצית

משלושת הסקרים שנערכו ב־1991, 1999 ו־2009 ניתן ללמוד שהיהדות נוכחת בחייהם של יהודים ישראלים, גם אם במגוון אופנויות ומינונים בקבוצות אוכלוסייה שונות, ולעתים בסתירות פנימיות בין כוונות מוצהרות לבין מעשים.

הדרך שבה יהודים ישראלים מגדירים את רמת הדתיות שלהם היא מהותנית ויסודית, והיותו של אדם חילוני או דתי היא - במקרים רבים - "עסקת חבילה" הכורכת יחד מאפיינים ועמדות מובחנים ומבחינים. ניתוח הנתונים ב־2009 מלמד שרמת הדתיות היהודית קשורה בעקביות בהבדלים בין קבוצות אוכלוסייה שונות בחברה הישראלית - קבוצות מוצא וקבוצות הנבדלות ביניהן ברמת השכלה והכנסה - וכן בעמדות בנושאים כמו דמוקרטיה, חוק השבות, מיהו יהודי ומעמד האישה. הבדלים מסוימים, אם כי לא עקביים, נמצאו גם בין נשים לגברים, וכן בין משיבים מקבוצות גיל שונות.

בין 1991 ל־1999 נמדדה ירידה מסוימת בזיקה לדת ולמסורת היהודית, ככל הנראה בהשפעת גל העלייה הגדול מחבר המדינות, ובין 1999 ל־2009 נמדדה עלייה בזיקה זו, עד לחזרה לערכים שנמדדו ב־1991 ואף מעבר להם בחלק מההיבטים שנמדדו. אפשר שבלימת הירידה בזיקה למסורת ולדת בשנים 1999 עד 2009 היא מחד גיסא עדות לכך שהעולים מחבר המדינות נטמעו בחברה הישראלית וקיבלו את המנהגים היהודיים ואת המסורת היהודית, ומאידך גיסא היא עדות לעלייה בחלקם הדמוגרפי של הדתיים והחרדים. סביר להניח שלולא העלייה הגדולה מחבר המדינות, מאז תחילת שנות התשעים, מגמת העלייה בזיקה למסורת ולדת בשנים 1991 עד 2009 הייתה עקבית.

ב־2009 ניתן לומר כי יהודים ישראלים רבים מתעניינים במקומה של הדת במדינת ישראל ובמשמעות של "מדינה יהודית", ומביעים עמדה אוהדת כלפי ביטויים של דת ומסורת במרחב הציבורי. עם זאת הם מבקשים לשמור על חופש בחירה אישי, בעיקר בשמירת השבת בפרהסיה הציבורית.

יהודים ישראלים רבים מתעניינים גם בשאלה מיהו יהודי ומקבלים את העמדה הרשמית של מדינת ישראל, התומכת בגיור אורתודוקסי. עם זאת כמחצית מהמשיבים לסקר תומכים בהכשרת גיורים לא אורתודוקסיים. תמיכתם באפשרות העלייה לישראל וקבלה מיידית של אזרחות ישראלית היא גורפת ביחס ליהודים, אך מסויגת לגבי אלה שאינם יהודיים על פי ההלכה.

נתוני הסקר מצביעים על כך שמרבית הישראלים סבורים כי ישראל יכולה להיות גם מדינה יהודית השומרת על ההלכה הדתית וגם מדינה דמוקרטית. אולם הם חלוקים לגבי השילוב הרצוי בין יהדות לדמוקרטיה במקרה של קונפליקט בין שני אלה: קרוב למחצית סבורים שיש להעדיף תמיד את הדמוקרטיה על פני ההלכה הדתית, חלק סבורים שלפעמים כך ולפעמים אחרת, ומעטים סבורים שיש להעדיף בכל מקרה את ההלכה הדתית. העדפת ההלכה הדתית על פני הדמוקרטיה חדה יותר, כצפוי, בקרב חרדים, דתיים ואף מסורתיים, בהשוואה לחילונים.

ולבסוף, נתוני הסקר מצביעים על תחושת שייכות וזיקה גבוהה של מרבית היהודים הישראלים למדינת ישראל וליהדות: לרובם הגדול חשוב לחיות בארץ ולהרגיש חלק מהחברה הישראלית ומהעם היהודי. הנתונים בנוגע ליחסים בין־קבוצתיים בישראל מרמזים על הקלה במתח בין חילונים לדתיים ב־2009, בהשוואה ל־1999 (אם כי מסקנה זו אינה חד־משמעית, שכן היא נסמכת רק על שאלה אחת בסקר).

מגמה דומה נמצאה גם ביחס לתחושת הסולידריות של יהודים ישראלים עם הקולקטיב היהודי ברחבי העולם. התרופפות הסולידריות שנצפתה ב־1999 (בהשוואה ל־1991) נבלמה; וב־2009 (בהשוואה ל־1999) יהודים ישראלים רבים יותר חשים שליהודים בישראל וליהודי הגולה יש גורל משותף, והם מרגישים את עצמם חלק מהעם היהודי בעולם.

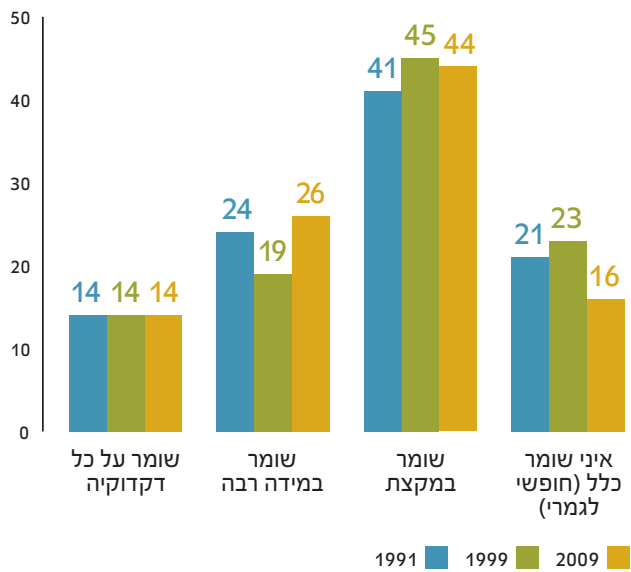
עיקרי הממצאים

הגדרה עצמית של רמת דתיות ומידת השמירה על המסורת

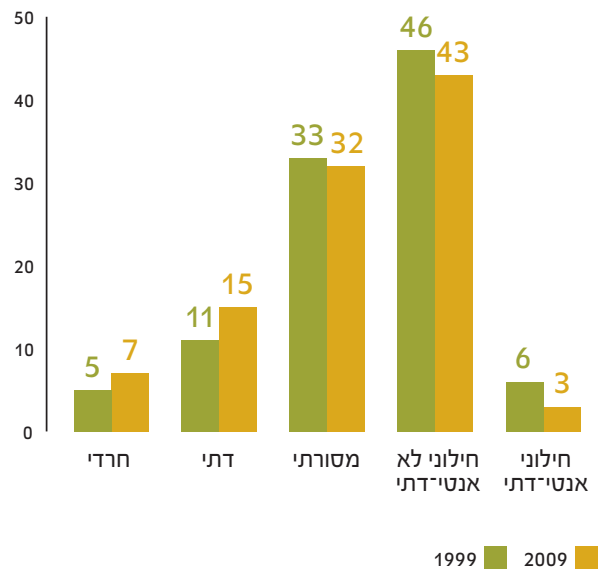
נבחנו שתי סוגיות מקבילות - רמת דתיות ומידת השמירה על המסורת - כל אחת מהן בנפרד ובזיקתן זו לזו.

תרשים 1: התפלגות ההגדרה העצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת (לפי שנים; באחוזים)

באיזו מידה אתה נוהג לשמור על המסורת?

איך היית מגדיר את עצמך מבחינה דתית?*

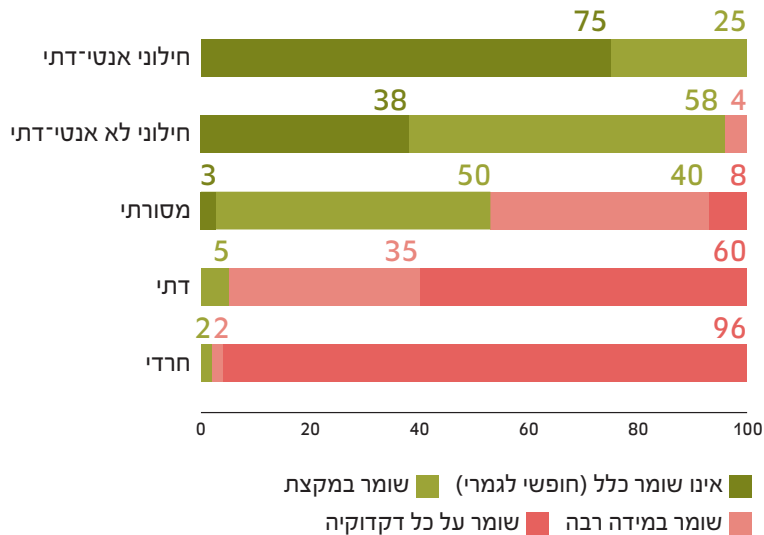

* שאלה זו לא נשאלה ב־1991.

במהלך השנים חלו שינויים מסוימים בדרך שבה יהודים ישראלים מגדירים את רמת הדתיות שלהם ואת מידת שמירתם על המסורת (תרשים 1): משנת 1991 ל־1999 נמדדה ירידה בשיעור השומרים על המסורת, ומשנת 1999 ל־2009 נמדדה עלייה (24% מהמשיבים ב־1991 אמרו שהם "שומרים במידה רבה", 19% מהמשיבים דיווחו כך ב־1999, ו־26% דיווחו כך ב־2009); בדומה, מ־1999 ל־2009 נמדדה עלייה בשיעור הדתיים והחרדים (מ־16% מהמשיבים ב־1999 ל־22% מהם ב־2009), וירידה בשיעור החילונים (מ־52% מהמשיבים ב־1999 ל־46% מהם ב־2009).

הממצאים מלמדים על הלימה בין רמת הדתיות לבין מידת השמירה על המסורת. אכן, דתיים וחרדים מדווחים כי הם שומרים במידה רבה על המסורת או שומרים על כל דקדוקיה, ואילו המסורתיים נחלקים בין אלה ששומרים במידה רבה על המסורת לבין אלה ששומרים רק במקצת. גם מרבית החילונים שאינם אנטי-דתיים שומרים במקצת על המסורת, ורוב החילונים האנטי-דתיים אינם שומרים כלל על המסורת (תרשים 2).

תרשים 2: מידת השמירה על המסורת בקרב קבוצות דתיות שונות (2009; באחוזים)

אורחות חיים וקיום מנהגים יהודיים

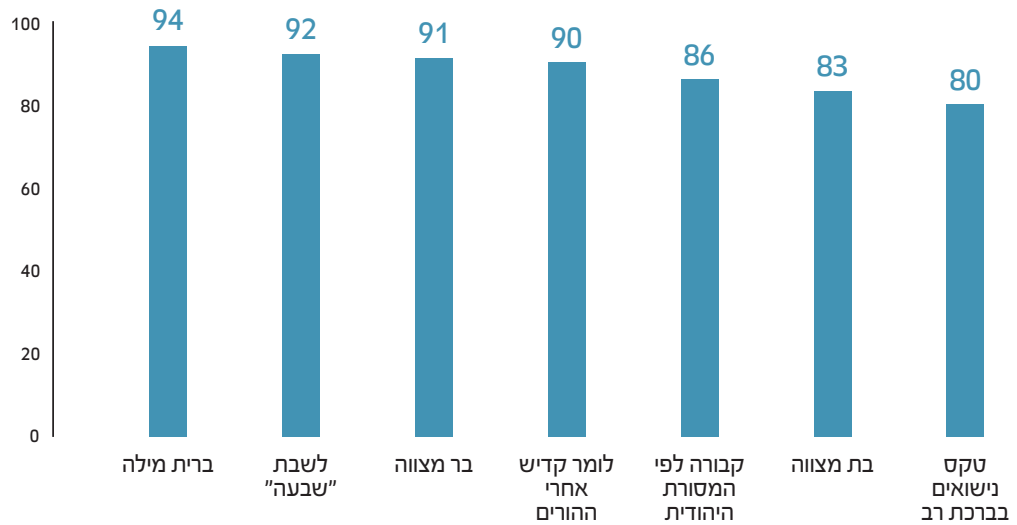
מנהגים יהודיים - כמו הדלקת נרות, עריכת סדר פסח, שמירה על כשרות, נישואים בברכת רב, טקס קבורה יהודי - נוכחים בחייהם של יהודים ישראלים רבים. ממצאי הסקר מראים אמנם שכלל שהזהות הדתית חזקה יותר כך עולה מידת הקיום של מנהגים יהודיים, אולם גם יהודים ישראלים המגדירים את עצמם חילונים לא אנטי-דתיים, או אפילו חילונים אנטי-דתיים, מקיימים מידה מסוימת של מנהגים אלה.

ניתוח סטטיסטי של מקומה של המסורת באורחות החיים והמנהגים של יהודים ישראלים חשף מדרג: יהודים ישראלים נאמנים במידה רבה לטקסי מעבר יהודיים; פחות, אם כי עדיין במידה גבוהה למדי, יהודים ישראלים מדווחים על קיום מנהגים כמו שמירת כשרות, צום ביום כיפור, עריכת קידוש לביל שבת והדלקת נרות שבת, וכן נמנעים מלעבור על מנהגי "לא תעשה" בשבת; בהמשך, נמצאה מידה בינונית לתפיסת חשיבות המסורת לתפקוד בחיי היום-יום - בהחלטה על מספר הילדים במשפחה ובחירת מקצוע, בן זוג ולבוש; בתחתית המדרג נמצא קיום מנהגים יהודיים דתיים כמו הליכה לבית כנסת וביקור בקברי צדיקים, ונמוך מכך נמצא הדיווח על מידת העניין ה"עכשווי" ביהדות - כמו גלישה באינטרנט לנושאים יהודיים - ובעידן חדש, מיסטיקה ורוחניות.

טקסים יהודיים במעגל החיים

הרוב המכריע של היהודים הישראלים (למעלה מ-90%) סבורים כי חשוב לערוך את הטקסים היהודיים המרכזיים במעגל החיים - ברית מילה, לשבת שבעה, בר מצווה ולומר קדיש אחרי ההורים (תרשים 3). מרבית אלה שהעידו שחשוב לערוך ברית מילה וטקס בר מצווה, סבורים כך בעיקר מסיבה דתית ופחות מסיבה משפחתית או חברתית.

תרשים 3: המשיבים כי "חשוב" עד "חשוב מאוד" לערוך טקסים יהודיים (באחוזים) (2009; באחוזים)

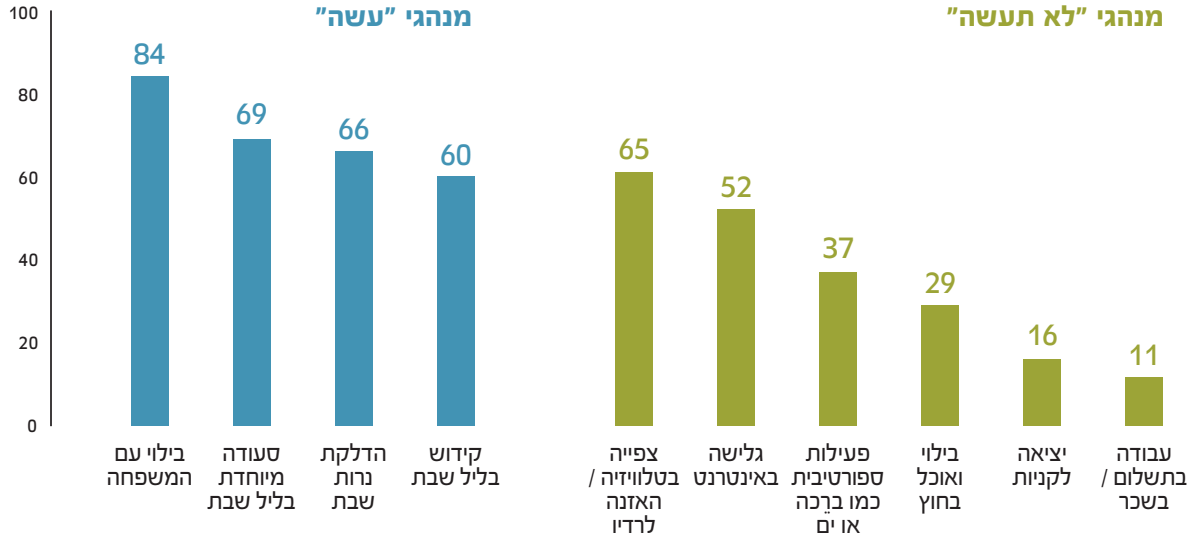

יצוין שאף כי רוב היהודים הישראלים סבורים שחשוב לערוך טקס נישואים בברכת רב (80%), העמדות כלפי נושא זה אינן חד־משמעיות - רק כמחצית מהישראלים היהודים (54%) שללו בבירור את האפשרות שהם או בני משפחתם היו בוחרים להינשא בנישואים אזרחיים אם היו כאלה במדינת ישראל.

אורחות השבת

מרבית הישראלים היהודים מציינים בדרך זו או אחרת את השבת - בעיקר משתדלים לבלות עם המשפחה (כ־80%) ועורכים סעודה מיוחדת בליל שבת (כ־70%). נוסף על כך, מרבית היהודים הישראלים נמנעים מלעבור על מנהגי "לא תעשה" בשבת, כגון בילוי ואוכל בחוץ, יציאה לקניות ועבודה בשכר. עם זאת מרבית הישראלים מבקשים לשמור על חופש בחירה אישי ועל קיום פעילויות חול בשבת במרחב הציבורי. כמו כן מרביתם צופים בטלוויזיה ומחציתם גולשים באינטרנט בשבת. רק כשליש מהמשיבים שומרים על השבת במידה רבה או שומרים על כל דקדוקיה (תרשים 4).

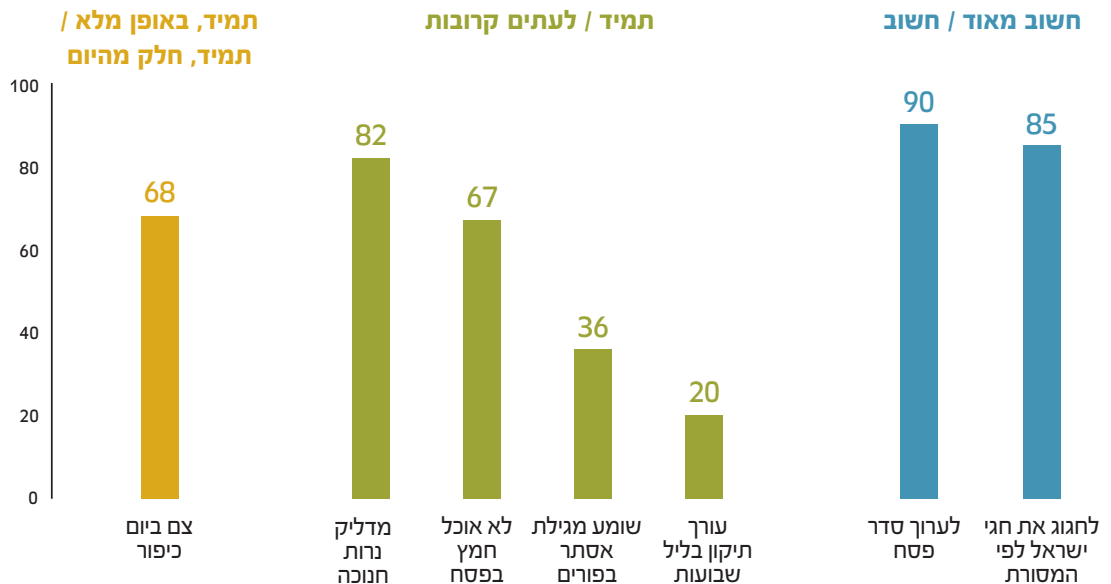
תרשים 4: קיום מנהגי "עשה" ו"לא תעשה" בשבת (המשיבים "לעתים קרובות" עד "תמיד"; 2009; באחוזים)

מנהגי חגים

הרוב הגדול של היהודים הישראלים (85%) מעידים שחשוב להם לחגוג את חגי ישראל לפי המסורת, אולם הם נוהגים כך באופן סלקטיבי: רובם המכריע (90%) סבורים כך לגבי סדר פסח, ושיעור גבוה (82%) מעידים שהם נוהגים להדליק נרות בחנוכה, אך שיעורים נמוכים יותר נוהגים שלא לאכול חמץ בפסח (67%), לצום ביום כיפור (68%), לשמוע מגילת אסתר (36%) או לערוך תיקון ליל שבועות (20%) (תרשים 5).

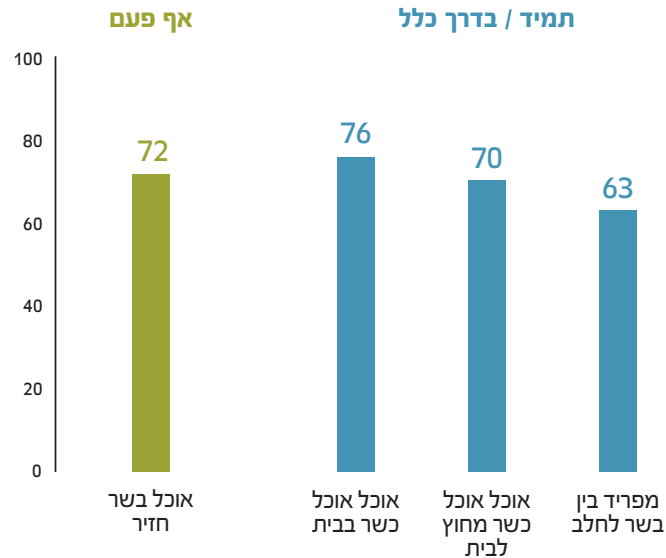
תרשים 5: עדות המשיבים לגבי חשיבות או קיום מנהגי חגים ולגבי מנהגיהם בחגים (2009; באחוזים)

מנהגי כשרות

מרבית הישראלים היהודים אוכלים אוכל כשר בבית (76%) ומחוץ לו (70%) ומפרידים בין בשר לחלב (63%), וכן מעידים שהם לעולם לא אוכלים בשר חזיר (72%) (תרשים 6). ההנמקה השכיחה לאי־אכילת חזיר היא דתית.

תרשים 6: באיזו מידה אתה שומר על אכילת אוכל כשר? (2009; באחוזים)

לימודי יהדות

מרבית הישראלים היהודים סבורים כי חשוב ללמוד תנ"ך, תלמוד ומקורות יהודיים אחרים, אולם רק מעטים מהם אכן לומדים אותם (16% מהמשיבים); מעטים גם גולשים באינטרנט בנושאים יהודיים או מתעניינים בביטויים של יהדות במוזיקה; מיעוט קטן מהמשיבים (13%) מתייעצים עם רב בבעיות אישיות; וכרבע מהמשיבים מבקרים בקברי צדיקים. נמצאה גם מידת עניין נמוכה בעידן חדש, ברוחניות ובמיסטיקה (תרשים 7).

תרשים 7: עדות המשיבים על לימוד והעמקה ביהדות (באחוזים; 2009)

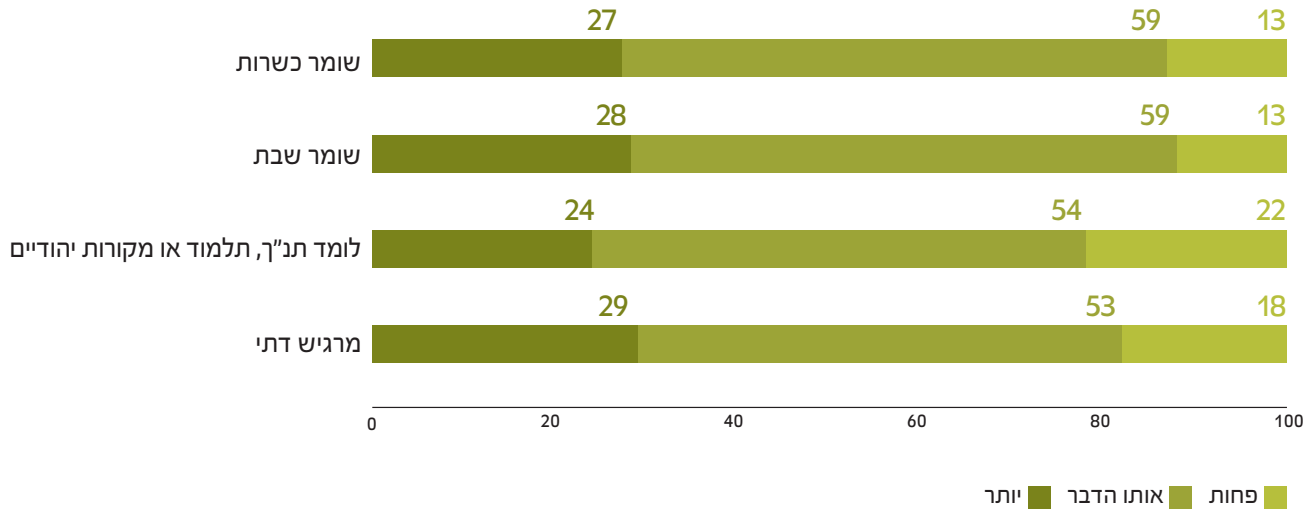

בדיקה של מגמות יציבות ושינוי נערכה על הדיווח העצמי של המשיבים לסקר בנוגע לשינוי בתחושת הדתיות שלהם ובהתנהגותיהם. הנתונים מלמדים כי למעלה ממחצית מהישראלים היהודים מדווחים על יציבות, ואילו קרוב למחצית מעידים על שינוי בתחושת הדתיות שלהם ובהתנהגותיהם; מקרב מי שהעידו כי חל שינוי, שיעורים גבוהים יותר מדווחים על התקרבות לדת (יותר שמירת מצוות, יותר תחושה דתית ויותר לימוד) בהשוואה לאלה המדווחים על התרחקות מהדת (תרשים 8).

בחינה מדוקדקת יותר של מגמות אלה בקבוצות אוכלוסייה שונות מלמדת כי בעוד שמגמת ההתקרבות לדת בולטת במידה רבה בדיווחיהם העצמיים של חרדים ודתיים, ובמידה מסוימת בדיווחיהם של מסורתיים, בדיווחים העצמיים של חילונים לא אנטי-דתיים ובעיקר של חילונים אנטי-דתיים בולטת יציבות ובמידה מסוימת אף התרחקות מהדת. לקבוצה החילונית בחברה היהודית ישראלית, אם כן, אין כל תרומה למצב עניינים זה שבו שיעור גבוה יותר מעידים על התקרבות לדת בהשוואה לשיעור המעידים על התרחקות ממנה.

1 נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחני χ^2 עבור כל המשתנים שנבדקו (שינוי בהרגשת דתיות, שמירת כשרות, שמירת שבת ולימוד תנ"ך, תלמוד ומקורות יהודיים) לפי המשתנה של ההגדרה העצמית של דתיות ($p < .001$).

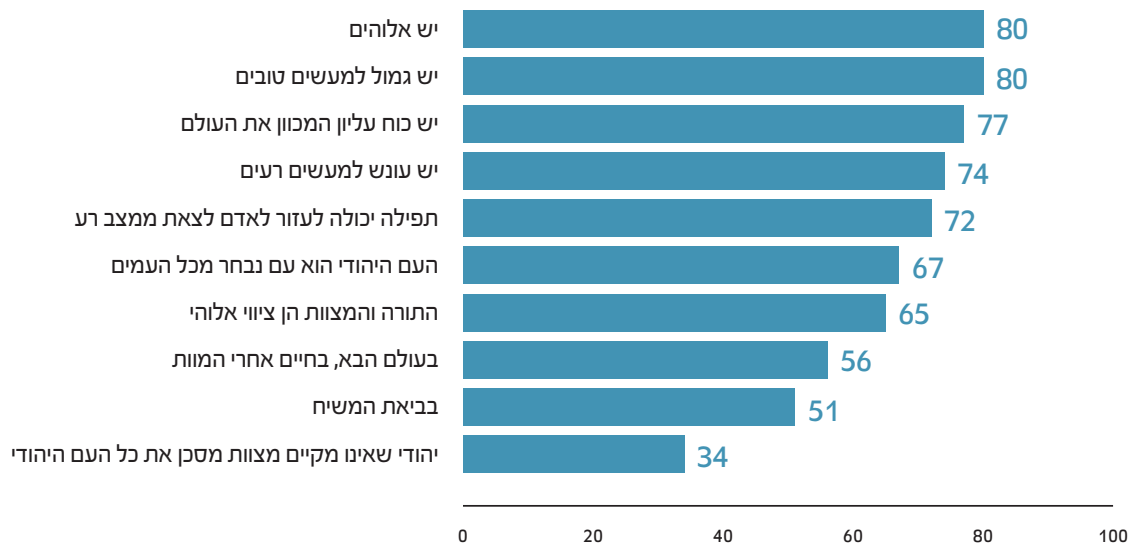
תרשים 8: כיום, בהשוואה לעבר, אתה... (באחוזים) (2009; באחוזים)

אמונה דתית

מרבית הישראלים היהודים מעידים שהם מאמינים בכוח עליון המכוון את העולם. שיעורים נמוכים יותר, אם כי עדיין רוב, מעידים שהם מחזיקים באמונות יהודיות ייחודיות, כגון שהתורה והמצוות הן ציווי אלוהי או שהעם היהודי הוא העם הנבחר מכל העמים.

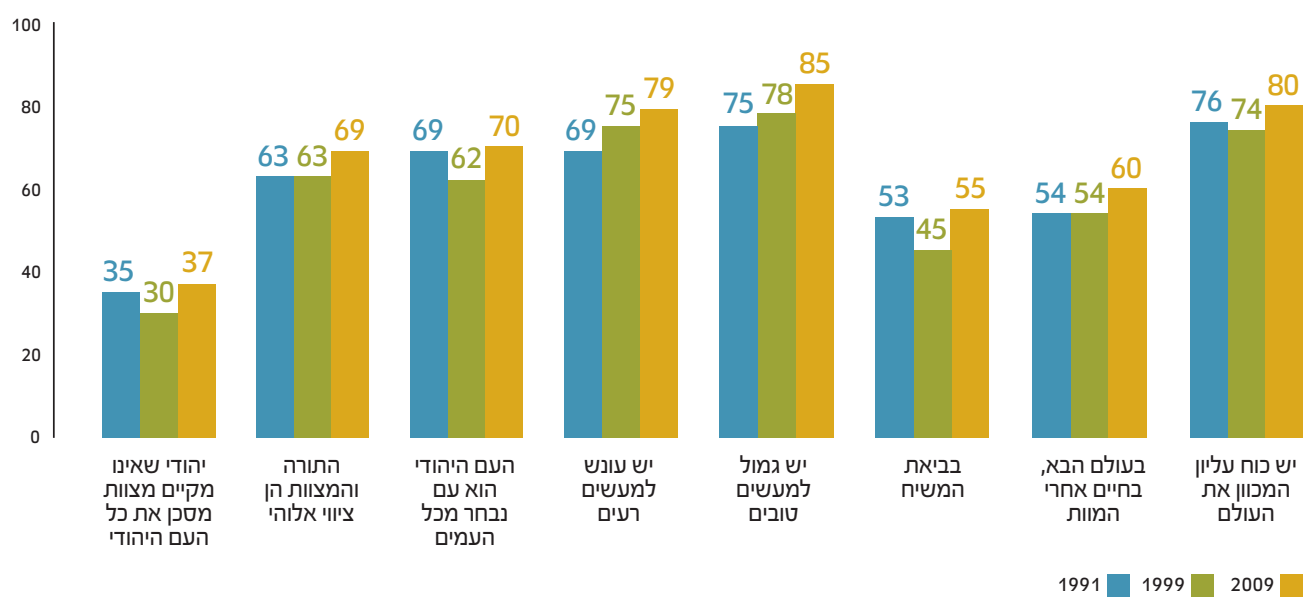
תרשים 9: באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין ש... (העונים "מאמין בלב שלם" או "מאמין אך לעתים מפקפק"; 2009; באחוזים)

70%-80 מהמשיבים מאמינים שיש אלוהים או כוח עליון, שיש גמול למעשים טובים ורעים ושיש כוח לתפילה; כשני שלישי דיווחו על אמונה בייחודו של העם היהודי ובייחודה של תורת ישראל; שיעורים נמוכים יותר (כמחצית מהמשיבים) העידו על אמונה בעולם הבא ובביאת המשיח; וכשליש העידו על אמונה חזקה בכך שיהודי שאינו מקיים מצוות מסכן את כל העם היהודי (תרשים 9).

לאורך השנים (1991, 1999 ו-2009) ניתן להצביע על שתי מגמות עיקריות בנושא האמונה הדתית: בשאלות על אמונה כללית, כמו האמונה בכך שיש כוח עליון שמכוון את העולם, חלה עלייה קלה; ובשאלות אמוניות יהודיות ייחודיות, כמו האמונה בביאת המשיח, חלה ירידה בשיעור המאמינים בשנת 1999 לעומת 1991, וירידה זו "תוקנה" בשנת 2009 וחזרה לרמתה ב-1991 (תרשים 10).

תרשים 10: באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין ש... (המשיבים "מאמין בלב שלם" או "מאמין אך לפעמים מפקפק"; 1991, 1999, 2009; באחוזים)

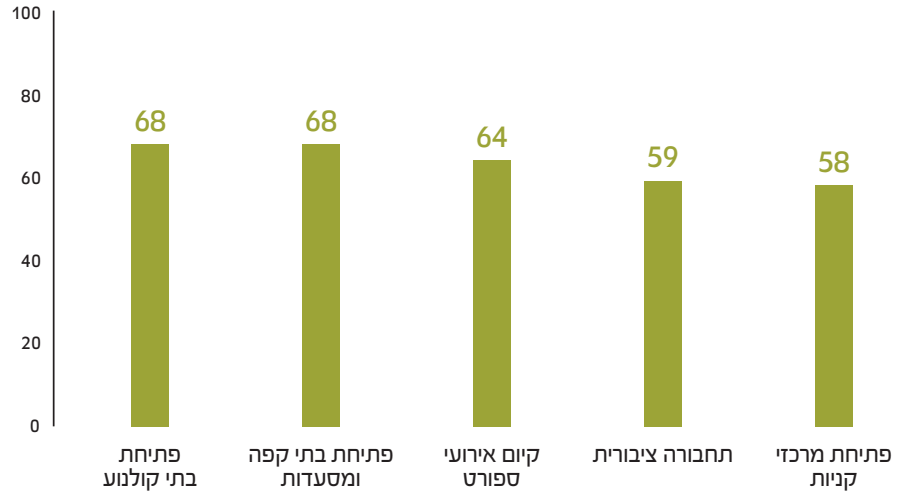
דת ומסורת במרחב הציבורי

ככלל ניתן לומר שיהודים ישראלים רבים מביעים עמדה אוהדת כלפי ביטויים של דת ומסורת במרחב הציבורי הישראלי, אם כי בה בעת הם מבקשים לשמור על חופש בחירה אישי. רובם (61%) סבורים שמדינת ישראל צריכה לפעול לכך שהחיים הציבוריים יתנהלו בה על פי המסורת, ושיעורים גבוהים מאוד (87%) סבורים שהאוכל המוגש במוסדות ציבוריים צריך להיות כשר.

נוסף על כך, מרביתם (80%) סבורים שחשוב לערוך טקס נישואים יהודי בברכת רב, אך בה בעת כמחציתם סבורים שיש להנהיג בארץ נישואים אזרחיים שלא דרך הרבנות (51% השיבו "בהחלט כן", "כן" או "אולי כן").

מרבית היהודים הישראלים (יותר מ-60%) תומכים בקיום פעילויות חול בשבת - פתיחת בתי קולנוע, בתי קפה ומסעדות, וקיום אירועי ספורט - וקצת פחות (58%-59%) תומכים בהפעלת תחבורה ציבורית בשבת ובפתיחת מרכזי קניות (תרשים 11).

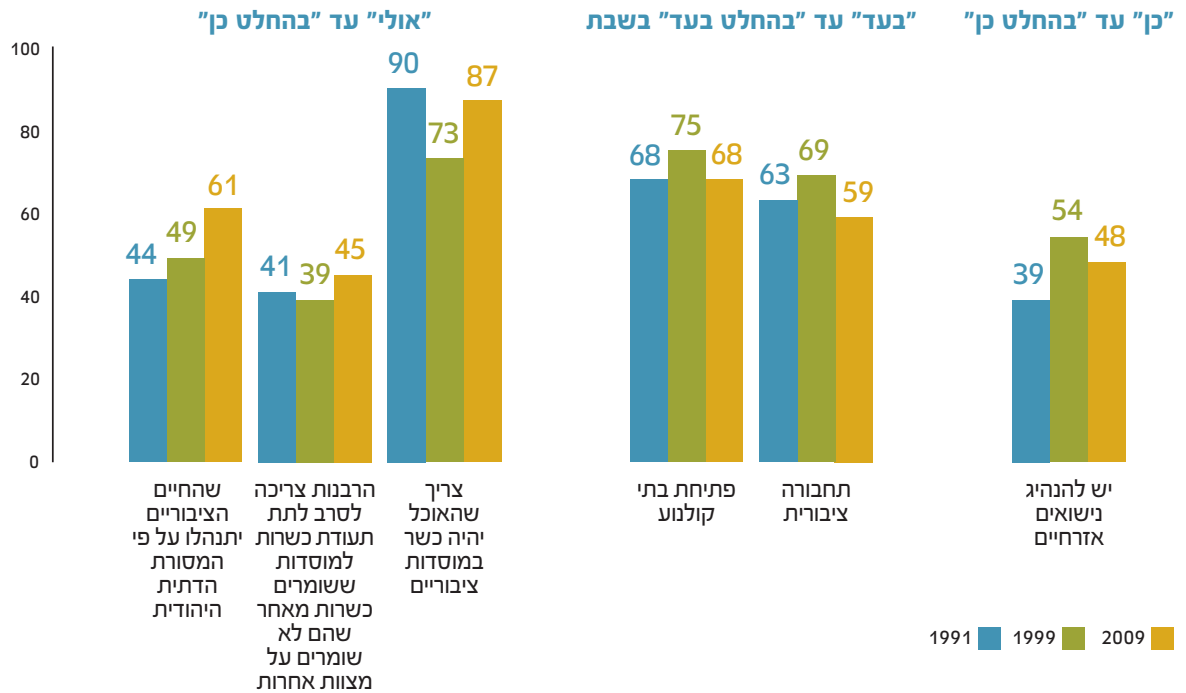
תרשים 11: האם אתה בעד קיום של הדברים הבאים בשבת? (העונים "בעד" עד "בהחלט בעד"; 2009; באחוזים)

מרבית היהודים הישראלים מתעניינים או מתעניינים מאוד במקומה של הדת במדינת ישראל (65%), ובמשמעותה של "מדינה יהודית" (70%). כמחציתם סבורים שהחיים הציבוריים בארץ צריכים להמשיך להתנהל כפי שהם היום; כרבע סבורים שישראל צריכה להיות יותר דתית מכפי שהיא היום; וכרבע סבורים שהיא צריכה להיות פחות דתית.

בעמדות שנבדקו בשלושת מועדי הסקר נמצאו הבדלים לאורך השנים. בשאלה הכללית, "כאיזו מידה אתה תומך בכך שהחיים הציבוריים בארץ יתנהלו על פי המסורת הדתית היהודית?", נצפתה עלייה הדרגתית משמעותית מ־1991 ל־2009 (44% מהמשיבים תמכו בזה ב־1991, ו־61% תמכו ב־2009). אולם בכל יתר השאלות הנוגעות לעמדות מסורתיות־דתיות הסתמנה מגמה (עקבית עם יתר ממצאי הדוח) של ירידה מ־1991 ל־1999, ועלייה מ־1999 ל־2009 (תרשים 12).

תרשים 12: מידת ההסכמה עם עמדות בנוגע לביטויים של מסורת ודת במרחב הציבורי בישראל
(1991, 1999, 2009; באחוזים)

תפיסות בנוגע לחוק השבות ומיהו יהודי

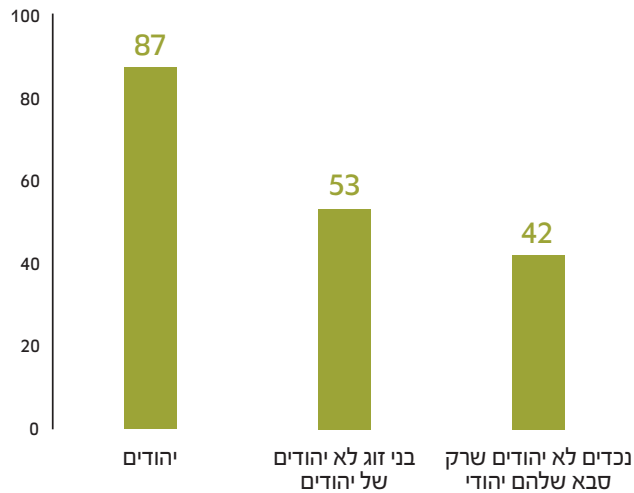
יהודים ישראלים רבים מתעניינים בשאלה "מיהו יהודי" ומקבלים את העמדה הרשמית של מדינת ישראל, התומכת בגיור אורתודוקסי. תמיכתם באפשרות העלייה לישראל וקבלה מיידית של אזרחות ישראלית ליהודים היא גורפת, ללא הבדל בין קבוצות אוכלוסייה שונות, אך מסויגת לגבי אלה שאינם יהודים על פי ההלכה. להלן הנתונים העיקריים.

62% מהמשיבים מתעניינים בשאלה מיהו יהודי. משיבים דתיים הביעו את מידת העניין הגבוהה ביותר בשאלה זו, ולאחריהם משיבים חרדים ומשיבים מסורתיים (86% מהמשיבים, 79% ו-72%, בהתאמה). משיבים חילונים, לא אנטי-דתיים וכן אנטי-דתיים, הביעו סקרנות נמוכה יותר במידה משמעותית (47% ו-20%, בהתאמה).

מרבית המשיבים (87%) תומכים באפשרות העלייה לישראל וקבלה מיידית של אזרחות ישראלית ליהודים, אולם רק כמחציתם (53%) תומכים באפשרות זו לגבי בני זוג לא יהודים של יהודים, ועוד פחות מכך (43%) לגבי נכדים לא יהודים שרק סבא שלהם יהודי (תרשים 13).

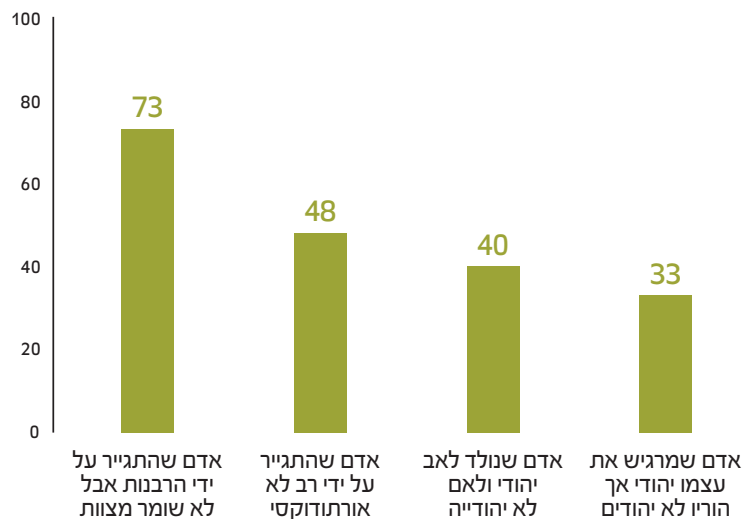
נמצאה הסכמה רחבה עם האפשרות שיהודי יכול להיות יהודי טוב גם אם אינו שומר על המסורת (92% מהמשיבים). שיעורים נמוכים מכך, אם כי עדיין מרבית היהודים הישראלים (61%), מסכימים שלקונסרבטיבים ולרפורמים צריך להיות בישראל מעמד שווה לזה של האורתודוקסים.

תרשים 13: ה"תומכים" עד "בהחלט תומכים" בעלייה לישראל ובקבלת אזרחות ישראלית באופן מידי של... (2009; באחוזים)

ככלל ניתן לומר שמרבית היהודים הישראלים (73%) מקבלים את העמדה הרשמית במדינת ישראל התומכת בגיור אורתודוקסי כדרך להכרה ביהדותו של אדם (גם אם אינו שומר מצוות), ושיעורים נמוכים יותר (48% מהמשיבים) מקבלים גיור לא אורתודוקסי (תרשים 14).

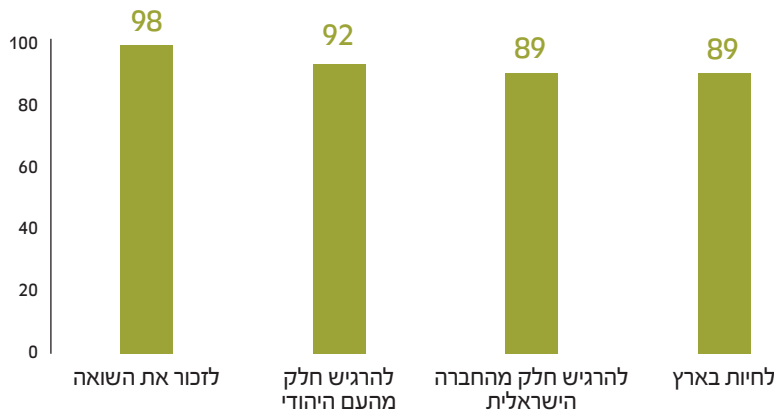
תרשים 14: האם אדם נחשב יהודי בעיניך כאשר הוא... (המשיבים בחיוב; 2009; באחוזים)

תחושת שייכות וזהות אישית - ישראלית ויהודית

נתוני הסקר מצביעים על תחושת שייכות וזיקה גבוהה של מרבית היהודים הישראלים למדינת ישראל וליהדות: לרובם הגדול חשוב לחיות בארץ, להרגיש חלק מהעם היהודי ומהחברה הישראלית ולזכור את השואה.

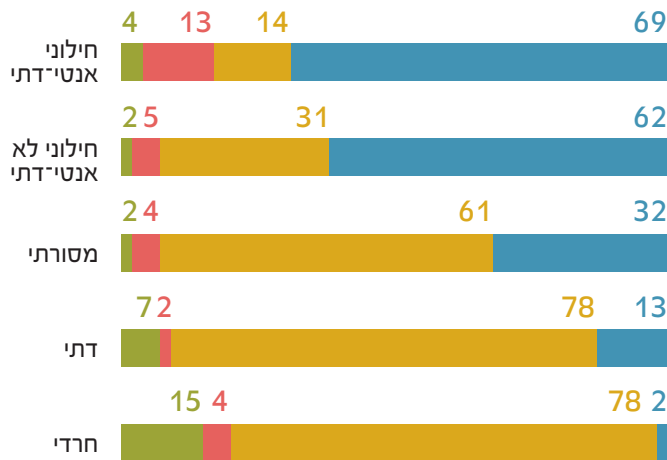
תרשים 15: האם חשוב שיהיה עיקרון מנחה... (העונים "די חשוב" עד "חשוב מאוד"; 2009; באחוזים)

מרבית המשיבים (88%) היו רוצים לחיות בארץ בטווח הארוך (השיבו "כן אך לא משוכנע" או "משוכנע שכן"), ושיעור דומה (84%) רואים את עצמם כציונים (השיבו "כן" או "בהחלט כן").

מחצית מהיהודים הישראלים מגדירים את עצמם בראש ובראשונה כיהודים, וכ-40% מגדירים את עצמם כישראלים. כצפוי, חילונים לא אנטי-דתיים וחילונים אנטי-דתיים מגדירים את עצמם בעיקר כישראלים; ואילו מסורתיים, דתיים וחרדים מגדירים את עצמם בעיקר כיהודים (תרשים 16).

תרשים 16: איזה מן המונחים הבאים מגדיר בצורה הטובה ביותר את זהותך? (לפי הגדרה עצמית של דתיות; 2009; באחוזים)

ישראלי (כחול) יהודי (צהוב) העדה שלי (אשכנזי-ספרדי) (ירוק) אופן שמירת המסורת שלי (דתי-לא דתי) (סגול)

עמדות בעניין יחסי דתיים-חילוניים

הנתונים לגבי יחסים בין-קבוצתיים בישראל מרמזים על הקלה במתח בין חילונים לדתיים ב-2009, בהשוואה ל-1999 (אם כי מסקנה זו אינה חד-משמעית, שכן היא נסמכת רק על שאלה אחת בסקר). נבלמה הירידה שנצפתה ב-1999 (בהשוואה ל-1991) בשיעור הסבורים שהיחסים בין דתיים ללא דתיים הם טובים, ובשנת 2009 נצפתה עלייה משמעותית בשיעור הסבורים כך (29% מהמשיבים סברו כך ב-1991, 17% סברו כך ב-1999, ו-43% סברו כך ב-2009).

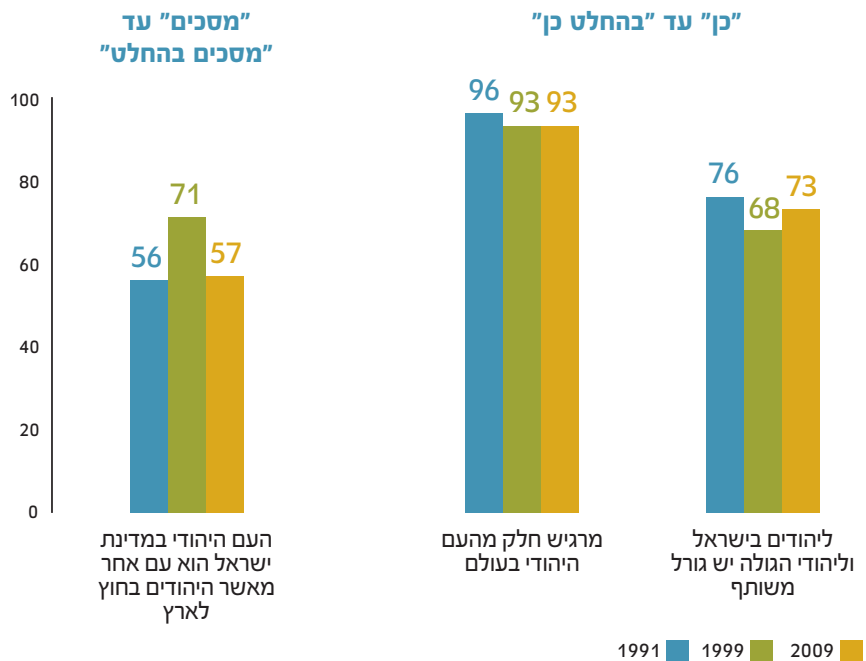
ואולם, ב-2009 עדיין יותר ממחצית מהמשיבים (55%) סבורים שהיחסים בין דתיים ללא דתיים בארץ "לא כל כך טובים" או "לא טובים כלל". ומבין החברים הקרובים של מרבית המשיבים לסקר (59%), חלק קטן (אם בכלל ישנו חלק כזה) שונים מהם מבחינת השמירה על המצוות (יותר דתיים או פחות דתיים ממך). עם זאת שלושה רבעים מהמשיבים מסכימים "במידה מסוימת" עד "רבה" שילדיהם ילמדו בבית ספר שבו לומדים חידיו ילדים חילונים ודתיים.

בבדיקת הסוגיה השנויה במחלוקת של גיוס בני ישיבות לצה"ל נמצאה הסכמה גורפת (כ-85% מהמשיבים לסקר, ה"מסכימים" עד "מסכימים בהחלט") שיש לגייס את בני הישיבות לצה"ל.

קשר בין ישראל לתפוצות

מגמה של התחזקות נמצאה גם בנוגע לתחושת הסולידריות של יהודים ישראלים עם הקולקטיב היהודי ברחבי העולם. התרופפות הסולידריות שנצפתה ב-1999 (בהשוואה ל-1991) נבלמה, וב-2009 (בהשוואה ל-1999) יהודים ישראלים רבים יותר חשים שליהודים בישראל וליהודי הגולה יש גורל משותף, או מרגישים את עצמם חלק מהעם היהודי בעולם.

תרשים 17: מידת ההסכמה עם עמדות בנוגע לקשר שבין ישראל לתפוצות (1991, 1999, 2009; באחוזים)

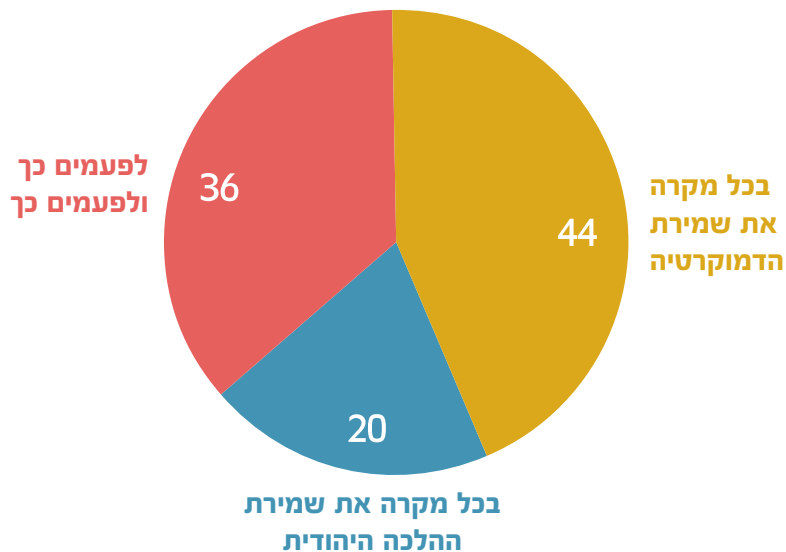

ב־2009 הרוב המכריע של היהודים הישראלים (93%) מרגישים את עצמם כחלק מהעם היהודי בעולם, ומרביתם (81%) גם מסכימים עם כך שללא הדת היהודית העם היהודי כבר לא היה קיים. שיעורים נמוכים יותר, אם כי עדיין מרבית המשיבים (73%), סבורים שליהודים בישראל וליהודי הגולה יש גורל משותף. עם זאת יותר ממחצית המשיבים מסכימים שהעם היהודי במדינת ישראל הוא עם אחר מהיהודים בתפוצות (תרשים 17).

עמדות בעניין דמוקרטיה והקשר למסורת ודת

נתוני הסקר מצביעים על כך שמרבית הישראלים (73%) סבורים שישראל יכולה להיות גם מדינה יהודית השומרת על ההלכה הדתית וגם מדינה דמוקרטית. אולם הם חלוקים לגבי אופן השילוב הרצוי במקרה של קונפליקט בין ההלכה היהודית והדמוקרטיה: קרוב למחצית (44%) סבורים שיש להעדיף תמיד את הדמוקרטיה על פני ההלכה, חלקם (36%) סבורים שלפעמים כך ולפעמים אחרת, ומעטים (20%) סבורים שיש להעדיף בכל מקרה את ההלכה הדתית (תרשים 18).

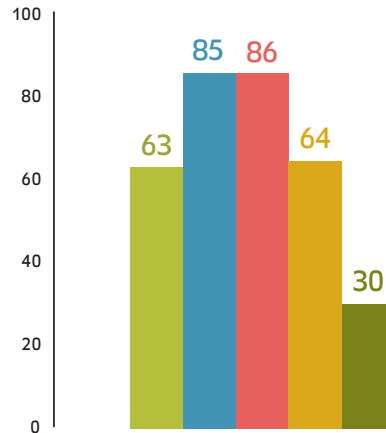
תרשים 18: במקרה של סתירה בין ההלכה היהודית לבין עקרונות דמוקרטיים, מה יש להעדיף? (2009; באחוזים)

בדיקת עמדות אלה בקבוצות אוכלוסייה שונות בחברה הישראלית היהודית מציגה תמונה מורכבת מעט: נמצא כי דתיים ומסורתיים - יותר מחילונים שאינם אנטי־דתיים ומחרדים - סבורים שישראל יכולה להיות גם מדינה יהודית השומרת על ההלכה הדתית וגם מדינה דמוקרטית, ומרבית המשיבים מקבוצות אלה אינם רואים קונפליקט בין השניים. לעומתם, רק מיעוט מהחילונים האנטי־דתיים סבורים שניתן לשלב עקרונות דמוקרטיים ושמירה על ההלכה היהודית (תרשים 19).

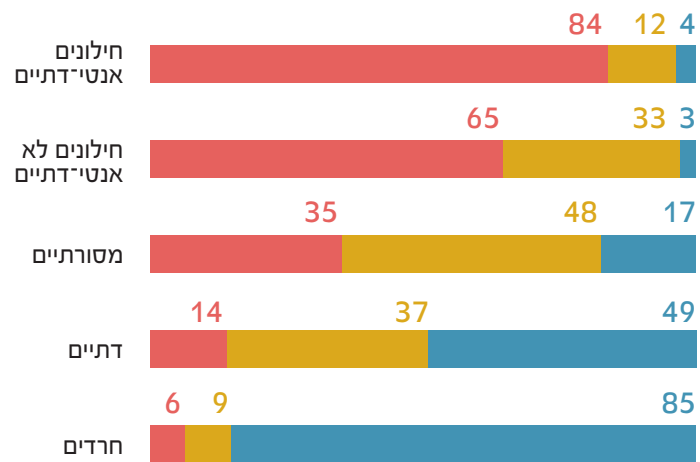
נמצא שככל שהזהות הדתית של המשיבים חזקה יותר כך הם מעדיפים יותר את ההלכה על הדמוקרטיה, כאשר יש סתירה בין השניים (תרשים 20).

תרשים 19: האם ישראל יכולה להיות גם מדינה יהודית השומרת על ההלכה הדתית וגם מדינה דמוקרטית? (המשיבים "בהחלט" עד "בהחלט כן"; 2009; באחוזים)

■ חילונים אנטי־דתיים ■ חילונים לא אנטי־דתיים ■ מסורתיים ■ דתיים ■ חרדים

תרשים 20: מה יש להעדיף במקרה של סתירה בין ההלכה היהודית לבין עקרונות דמוקרטיים? (2009; באחוזים)

■ בכל מקרה יש להעדיף את שמירת ההלכה היהודית ■ לפעמים כך ולפעמים כך ■ בכל מקרה יש להעדיף את השמירה על הדמוקרטיה

ביטויי דת ומסורת במגזרי אוכלוסייה בחברה הישראלית 2009

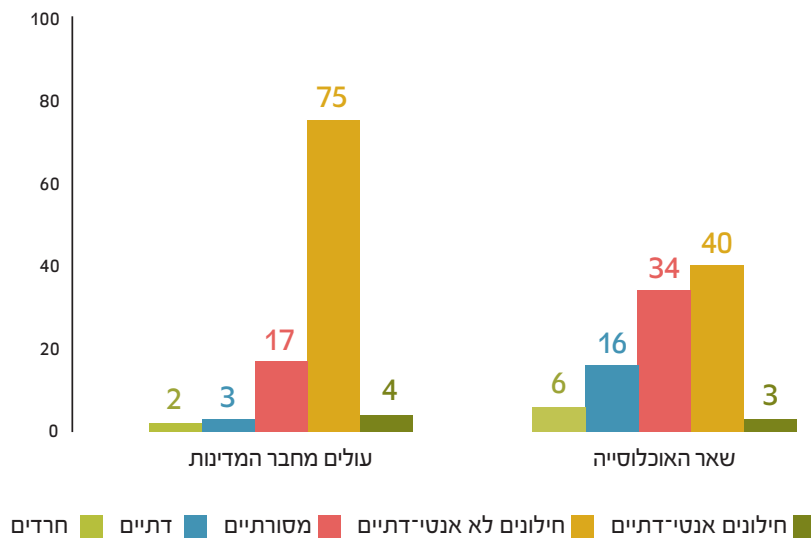
הדרך שבה יהודים ישראלים מגדירים את רמת הדתיות שלהם ואת המידה שבה הם שומרים על המסורת, היא מהותנית ויסודית, משום שכפי שמראה ניתוח הנתונים היא קשורה בעקביות בביטויים של אמונה, אורחות חיים, מנהגים יהודיים ועמדות כלפי דת במרחב הציבורי, המבחינים בין קבוצות ומגזרים בחברה הישראלית. להלן קווי מתאר מאפיינים של מגזרי אוכלוסייה שונים בחברה הישראלית היהודית על פי רמת דתיות - עולים מחבר המדינות בהשוואה לשאר היהודים ישראלים, נשים בהשוואה לגברים ומזרחים בהשוואה ל"מעורבים" ולאשכנזים - וכן בדיקת הבדלים ביחס לדת ולמסורת בין קבוצות אוכלוסייה לפי רמת הכנסה והשכלה.²

הבדלים בין העולים מחבר המדינות³ לבין שאר האוכלוסייה היהודית ישראלית

כפי שניתן לצפות, העולים מחבר המדינות חילונים יותר במידה ניכרת, בהשוואה לשאר האוכלוסייה היהודית הישראלית.

שיעור גבוה מאוד של עולים מחבר המדינות מגדירים את עצמם בעיקר כחילונים לא אנטי־דתיים (75%) ומקצתם כחילונים אנטי־דתיים (4%), בהשוואה לשאר אוכלוסיית היהודים ישראלים (40% ו־3% בהתאמה). שיעור גבוה של היהודים הישראלים מגדירים את עצמם מסורתיים, דתיים או חרדים, בהשוואה לעולים מחבר המדינות (22%) (תרשים 21).

תרשים 21: התפלגות ההגדרה העצמית של רמת דתיות - עולים מחבר המדינות בהשוואה לשאר האוכלוסייה היהודית ישראלית (2009; באחוזים)

העולים מחבר המדינות מדווחים על אמונה דתית חלשה, בהשוואה לשאר האוכלוסייה (דירוג ממוצע של 1.6 בקרב העולים, לעומת 2.1 בקרב יתר האוכלוסייה היהודית, מתוך ציון מקסימלי של 3), ועל קיום מועט יותר של מנהגים דתיים ומסורתיים. ההבדלים ניכרים במיוחד בקיום מועט יותר של טקסי מעבר - ברית

2 ההבדלים שנמצאו בין קבוצות גיל שונות היו זניחים.

3 משנת 1989 ואילך.

מילה, בר מצווה ובת מצווה או קבורה על פי המסורת (דירוג ממוצע של 3.5 בקרב העולים, לעומת 4.4 בקרב יתר האוכלוסייה היהודית ישראלית, מתוך ציון מקסימלי של 5); בקיום מועט יותר של שמירת כשרות, צום ביום כיפור, קידוש בליל שבת והדלקת נרות שבת (דירוג ממוצע של 2.5 בקרב העולים, לעומת 3.8 בקרב יתר האוכלוסייה היהודית, מתוך ציון מקסימלי של 5); ובקיום מועט יותר של מנהגים כמו ביקור בבית כנסת ובקברי צדיקים (דירוג ממוצע של 0.9 בקרב העולים, לעומת 1.6 בקרב יתר האוכלוסייה היהודית, מתוך דירוג ממוצע מקסימלי של 5).

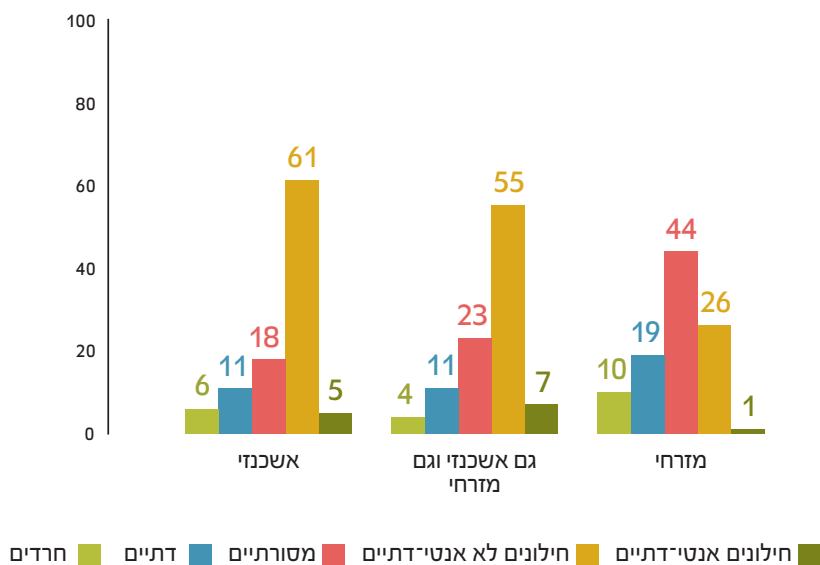
העולים מחבר המדינות מסכימים פחות משאר האוכלוסייה היהודית עם ביטויים של מסורת ודת במרחב הציבורי בישראל (דירוג ממוצע של 1.6 בקרב העולים, לעומת 2.5 בקרב יתר האוכלוסייה היהודית, מתוך ציון מקסימלי של 5).

ולבסוף, נמצא שגם אם תחושת השייכות לישראל ולעם היהודי היא גבוהה למדי בקרב העולים מחבר המדינות, היא עדיין נמוכה בהשוואה לשאר האוכלוסייה (דירוג ממוצע של 3.0 בקרב העולים, לעומת 3.4 בקרב יתר האוכלוסייה היהודית, מתוך ציון מקסימלי של 4).

הבדלים לפי מוצא⁴

בכל ההיבטים שנבדקו, מזרחים דיווחו על זיקה גבוהה יותר לדת ולמסורת בהשוואה לאשכנזים. ה"מעורבים" דומים לאשכנזים יותר מאשר למזרחים. כמו כן, בעוד מרבית האשכנזים וה"מעורבים" הם חילונים לא אנטי-דתיים (66% ו-55%, בהתאמה) ומקצתם אף אנטי-דתיים (5% ו-7%, בהתאמה), מרבית המזרחים הם מסורתיים, דתיים וחרדים (73% (תרשים 22).

תרשים 22: התפלגות ההגדרה העצמית של רמת דתיות - לפי מוצא (2009; באחוזים)

4 הבדלים לפי מוצא נקבעו על פי תשובות המשיבים על השאלה: "מה מוצאך העדתי? (1) אשכנזי, (2) מזרחי-ספרדי, (3) גם אשכנזי וגם ספרדי, (4) אחר".

משיבים ממוצא מזרחי דיווחו על אמונה דתית חזקה יותר ממשיבים "מעורבים" ומשיבים אשכנזים. מרואיינים ממוצא אשכנזי דיווחו על אמונה חלשה ביחס לקבוצות ה"מעורבת" והמזרחית (דירוג ממוצע של 2.4 בקרב משיבים מזרחים, בהשוואה ל-1.8 בקרב משיבים מעורבים ו-1.6 בקרב משיבים אשכנזים, מתוך ציון מקסימלי של 3). משיבים ממוצא מזרחי דיווחו יותר על קיום כל המנהגים הדתיים-המסורתיים שנבדקו, בהשוואה ל"מעורבים" ולאשכנזים. במיוחד בולט ההבדל בנוגע לקיום מנהגים כמו ביקור בבית כנסת ובקברי צדיקים (דירוג ממוצע של 2.1 בקרב משיבים מזרחים, לעומת 1.1 בקרב משיבים אשכנזים ומשיבים ממוצא מעורב, מתוך ציון מקסימלי של 5), ובנוגע לתפיסת חשיבות המסורת לתפקוד בחיי היומיום - החלטה על מספר הילדים במשפחה ובחירת מקצוע, בן זוג ולבוש (2.9 בקרב משיבים מזרחים, לעומת 2.0-2.1 בקרב משיבים אשכנזים וממוצא מעורב, מתוך ציון מקסימלי של 5).

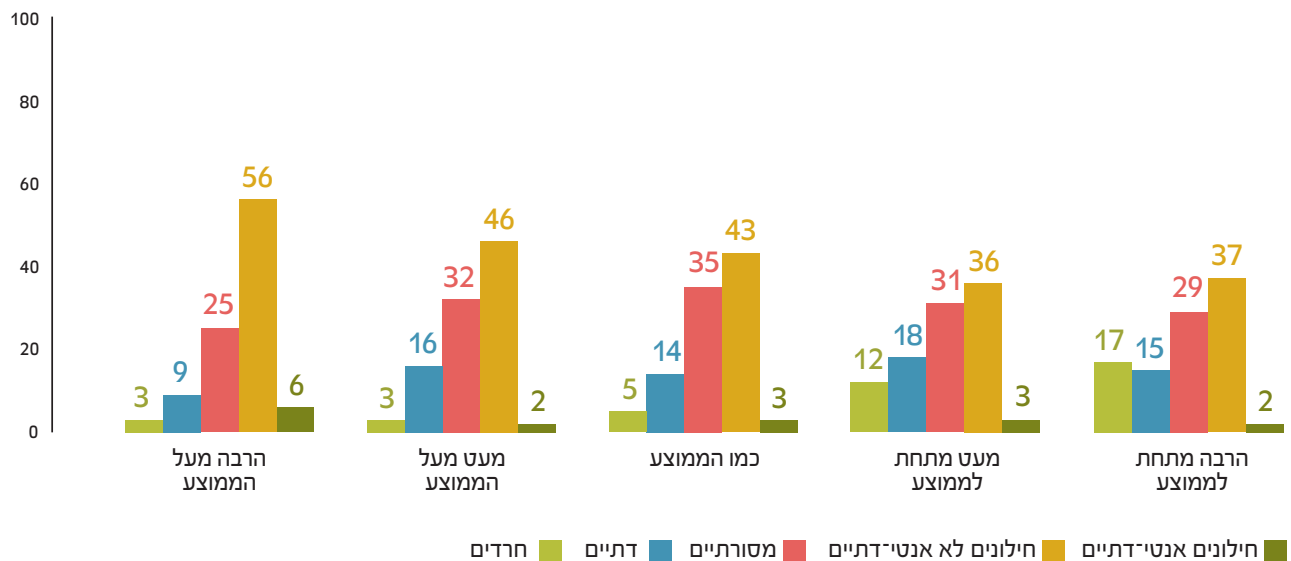
משיבים מזרחים מסכימים במידה הרבה ביותר עם ביטוי מסורת במרחב הציבורי (דירוג ממוצע של 3.0, מתוך ציון מקסימלי של 5), לעומת יתר המשיבים (אשכנזים - 1.9, מעורבים - 2.1).

ולבסוף, מזרחים מדווחים על תחושת שייכות חזקה יותר לישראל ולעם היהודי, בהשוואה לאשכנזים ולמעורבים (ממוצע של 3.5 בקרב משיבים מזרחים, לעומת 3.2 בקרב משיבים אשכנזים ומעורבים, מתוך ציון מקסימלי של 4).

הבדלים לפי רמת הכנסה⁵

ככלל, ככל שעולה רמת הכנסה של הישראלים היהודים כך יורדת זיקתם לדת ולמסורת, כפי שמעידים הנתונים האלה.

תרשים 23: התפלגות ההגדרה העצמית של רמת דתיות - לפי רמת הכנסה (2009; באחוזים)

5 הבדלים לפי רמת הכנסה נקבעו על פי תשובות המשיבים על השאלה: "ההכנסה החודשית של משפחה ממוצעת של 4 נפשות הגיעה בחודש האחרון לכ-9,500 ש"ח נטו. בהתחשב בנתון זה האם ההכנסה שלכם היא: (1) הרבה מעל לממוצע, (2) מעט מעל הממוצע, (3) כמו הממוצע, (4) מעט מתחת לממוצע, (5) הרבה מתחת לממוצע?"

מרבית בעלי ההכנסה הגבוהה בהרבה מהממוצע מגדירים את עצמם בעיקר כחילונים לא אנטי־דתיים או כחילונים אנטי־דתיים (62%, בהשוואה ל־39%-48% בכל יתר קבוצות ההכנסה). מנגד, מרבית בעלי ההכנסה הנמוכה מהממוצע מגדירים את עצמם כמסורתיים, דתיים או חרדים (61%). בקרב בעלי הכנסה נמוכה מהממוצע גבוהה גם, באופן יחסי, שיעור החרדים (12%-17%, בהשוואה ל־3%-5% מהמשיבים בשאר קבוצות ההכנסה). דפוסי ההגדרה הדתית של בעלי ההכנסה הממוצעת ובעלי ההכנסה הגבוהה במעט מהממוצע דומים למדי (תרשים 23). נמצא שככל שרמת ההכנסה נמוכה יותר, כך האמונה הדתית חזקה יותר (מדירוג ממוצע של 2.2 בקרב בעלי הכנסה נמוכה בהרבה מהממוצע, עד לממוצע של 1.6 בקרב בעלי הכנסה גבוהה בהרבה מהממוצע, מתוך ציון מקסימלי של 3). כן נמצא שבעלי הכנסה נמוכה מקיימים יותר מנהגי דת ומסורת, בהשוואה לבעלי הכנסה גבוהה. בהתאם, בעלי הכנסה גבוהה תומכים פחות בביטויים של דת ומסורת במרחב הציבורי, לעומת בעלי הכנסה נמוכה.

הבדלים לפי רמת השכלה

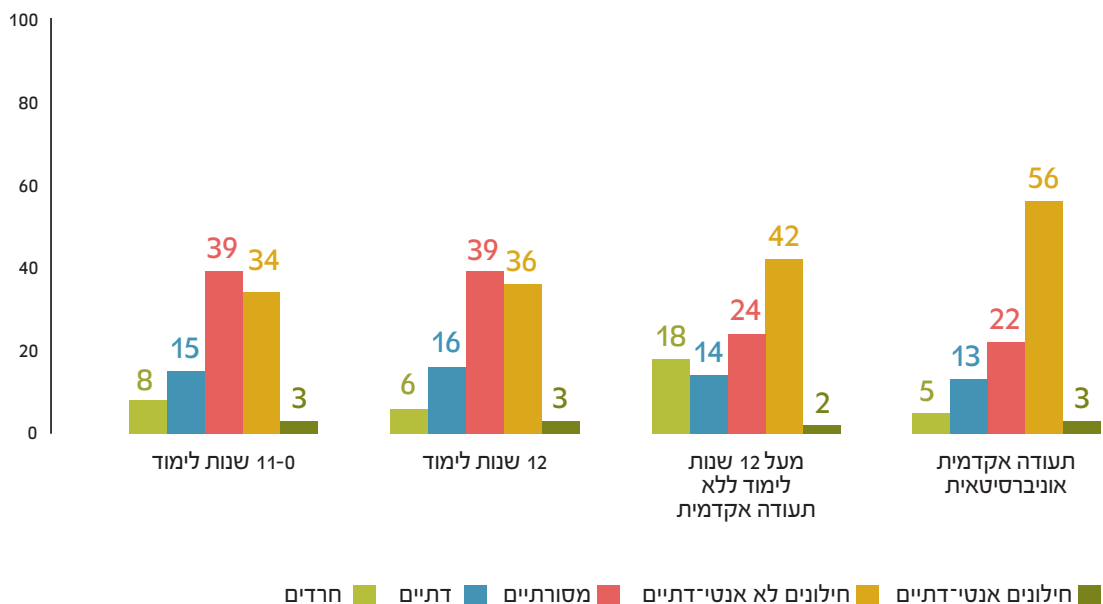
באופן כללי נמצא שרמת הדתיות גבוהה יותר ככל שרמת ההשכלה נמוכה יותר. יוצאים מכלל זה בעלי יותר מ־12 שנות לימוד ללא תעודה אקדמית אוניברסיטאית (כנראה חרדים תלמידי ישיבות).

בקרב בעלי עד 11 שנות לימוד ו־12 שנות לימוד הקבוצה השכיחה היא של המסורתיים, לעומת זאת בקרב בעלי יותר מ־12 שנות לימוד ואקדמאים הקבוצה השכיחה היא חילונים לא אנטי־דתיים.

בעלי רמת השכלה נמוכה מדווחים על אמונה דתית חזקה יותר (דירוג ממוצע של 2.2 בקרב בעלי 0-11 שנות לימוד, לעומת 1.7 בקרב בעלי תעודה אקדמית אוניברסיטאית, מתוך ציון מקסימלי של 3).

ולבסוף, נמצא שמשיבים בעלי השכלה אקדמית אוניברסיטאית תומכים פחות בביטויים של דת ומסורת במרחב הציבורי, לעומת יתר האוכלוסייה.

תרשים 24: התפלגות ההגדרה העצמית של רמת דתיות - לפי רמת השכלה (באחוזים; 2009)

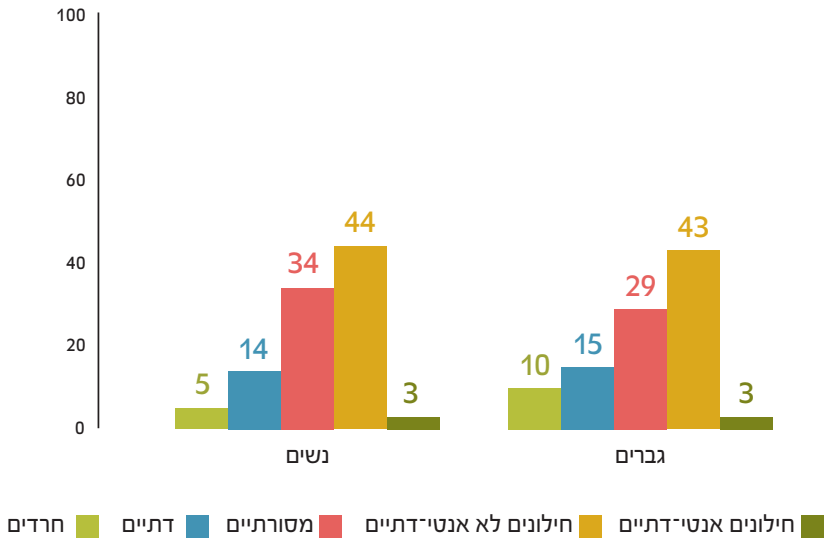

הבדלים לפי מגדר

בסקר נמצאו הבדלים מסוימים בין גברים לנשים ברמת הדתיות ובמידת הקיום של חלק מהמנהגים שנבדקו. שיעור גבוה יותר של נשים מגדירות את עצמן כמסורתיות, בהשוואה לגברים (34% לעומת 29%), ושיעור גבוה יותר של גברים מגדירים את עצמם כחרדים, בהשוואה לנשים (10% לעומת 5%) (תרשים 25).

שיעור גבוה יותר של גברים - בהשוואה לנשים - מקפידים על קיום מנהגים כמו ביקור בבית כנסת, קריאת מגילת אסתר, תיקון ליל שבועות וביקור בקברי צדיקים. גברים גם מדווחים מעט יותר מנשים על השפעתה של המסורת על אורחות חייהם ביומיום - כלומר בבחירת מקצוע, בהחלטה על מספר הילדים במשפחה, בלבוש ועוד.

תרשים 25: התפלגות ההגדרה העצמית של רמת דתיות - לפי מגדר (2009; באחוזים)

צוות המחקר

פרופ' אשר אריאן ז"ל היה המנהל המדעי של מרכז גוטמן לסקרים, עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה ופרופסור למדע המדינה באוניברסיטה של העיר ניו יורק.

איילה קיסר-שוגרמן היא בעלת תואר מוסמך בסוציולוגיה ואנתרופולוגיה מהאוניברסיטה העברית בירושלים והמנהלת של "אמת-מידה", ארגון המספק שירותי הערכה וסקרים.

דרור וולטר הוא עוזר מחקר במרכז גוטמן לסקרים וסטודנט לתואר שני בתקשורת פוליטית במחלקה למדע המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים.

שאל שלפק הוא חוקר ב"אמת מידה" ובמחלקת המחקר וההערכה של חברת פילת ובעל תואר מוסמך בפסיכולוגיה ארגונית-חברתית מהחוג לפסיכולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

דליה שינדלין עבדה במרכז גוטמן לסקרים וסייעה בגיבוש ובביצוע מחקר זה. כיום היא סוקרת דעת הקהל עצמאית, דוקטורנטית במדעי המדינה באוניברסיטת תל אביב ומרצה מן החוץ באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

פרופ' תמר הרמן היא המנהלת המדעית של מרכז גוטמן לסקרים, עמיתה בכירה במכון הישראלי לדמוקרטיה ופרופסור מן המניין למדע המדינה באוניברסיטה הפתוחה.

ד"ר רפאל ונטורה הוא מנהל מאגר הנתונים של מרכז גוטמן לסקרים ומרצה בבית הספר לאודר לממשל במרכז הבינתחומי הרצליה.

